

**JOURNAL OF
PEDAGOGICAL AND PHILOLOGICAL RESEARCH
VOLUME-1, ISSUE-2, 2026**

**Development of education, school and pedagogical thoughts from
the 17th century to the mid-19th century**

STUDENTS OF TERMEZ STATE PEDAGOGICAL INSTITUTE:

Qudratova Sabrina Saimqul qizi

sabrinaqudratova@gmail.com

Xolmurodova Marjona Dilmurod qizi

xolmurodovamarjona@gmail.com

Abstract: This article highlights the development process of education, school, and pedagogical thoughts in Central Asia, and specifically in the territory of Uzbekistan, during the period from the 17th century to the mid-19th century. During this period, the main forms of the education system, the activities of schools and madrasas, pedagogical views, and the ideas of scholars and thinkers regarding upbringing are analyzed. Furthermore, the role of folk pedagogy and traditional teaching methods in the life of society is revealed.

Keywords: education, school, pedagogical thought, folk pedagogy, madrasas, traditional education, spiritual education.

**XVII asrdan XIX asrning yarmigacha tarbiya, maktab va
pedagogik fikrlar rivoji**

TERMIZ DAVLAT PEDAGOGIKA INSTITUTI TALABALARI:

Qudratova Sabrina Saimqul qiz

sabrinaqudratova@gmail.com

Xolmurodova Marjona Dilmurod qizi

xolmurodovamarjona@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada XVII asrdan XIX asrning yarmigacha bo'lgan davrda Markaziy Osiyo va xususan O'zbekiston hududida tarbiya, maktab va pedagogik fikrlarning rivojlanish jarayoni yoritilgan. Mazkur davrda ta'lim-tarbiya tizimining asosiy shakllari, maktab va madrasalarning faoliyati, pedagogik qarashlar, alloma va

**JOURNAL OF
PEDAGOGICAL AND PHILOLOGICAL RESEARCH
VOLUME-1, ISSUE-2, 2026**

mutafakkirlarning tarbiyaga oid g'oyalari tahlil qilinadi. Shuningdek, xalq pedagogikasi va an'anaviy tarbiya usullarining jamiyat hayotidagi o'rni ochib beriladi.

Kalit so'zlar: tarbiya, maktab, pedagogik fikr, xalq pedagogikasi, madrasalar, an'anaviy ta'lim, ma'naviy tarbiya.

XVII asrdan XIX asrning yarmigacha bo'lgan davr pedagogika tarixida muhim bosqich hisoblanadi. Bu davrda Yevropada ilm-fan, madaniyat va jamiyat hayoti jadal rivojlandi. Jamiyat taraqqiyoti bilan birga maktab va tarbiya masalalariga bo'lgan ehtiyoj ham ortdi. Ta'lim tizimi takomillashib, pedagogika fani mustaqil ilmiy soha sifatida shakllana boshladi. Aynan shu davrda ta'limning yangi usullari, tarbiya haqidagi ilg'or g'oyalar va mashhur pedagoglarning qarashlari yuzaga keldi.

XVII asrda maktablar asosan diniy muassasalar tasarrufida bo'lib, ta'lim ko'proq diniy bilimlar berishga qaratilgan edi. Shunga qaramay, bu davrda inson shaxsini tarbiyalash, bolaga bilim berish va uni jamiyat uchun foydali inson qilib yetishtirish g'oyalari kuchaya boshladi. Ta'limni tartibli, tizimli ravishda tashkil etish zarurati tug'ildi.

XVII asr pedagogikasining eng yirik namoyandalardan biri Yan Amos Komenskiy hisoblanadi. U pedagogika tarixida "pedagogika otasi" deb tan olingan. Komenskiy ta'limni hamma uchun teng bo'lishi kerakligini ta'kidlab, umumiy va majburiy ta'lim g'oyasini ilgari surgan. U sinf-dars tizimini yaratdi va darslarni ko'rgazmali usulda olib borish zarurligini asoslab berdi. Uning "Buyuk didaktika" asari pedagogika tarixida muhim o'rin tutadi. Komenskiy fikricha, bola tarbiyasi yoshligidan boshlanishi va ta'lim tabiatga mos holda olib borilishi kerak.

XVIII asrga kelib, pedagogik fikrlar yanada rivojlandi. Bu davr "Ma'rifatparvarlik davri" deb atalib, inson aqli, erkinligi va bilimga intilishi asosiy qadriyat sifatida qaraldi. Ta'limning vazifasi faqat bilim berish emas, balki shaxsni tarbiyalash, mustaqil fikrlashga o'rgatish va jamiyat uchun foydali inson yetishtirishdan iborat bo'ldi.

**JOURNAL OF
PEDAGOGICAL AND PHILOLOGICAL RESEARCH
VOLUME-1, ISSUE-2, 2026**

XVIII asrda ingliz faylasufi Jon Lokk tarbiya masalasida muhim g'oyalarni ilgari surdi. U bolaning ongini "oq taxta"ga qiyoslab, shaxs tarbiyasi asosan muhit va ta'lim orqali shakllanishini aytgan. Lokk jismoniy tarbiya, sog'lom hayot tarzini muhim deb bilgan va tarbiyada zo'ravonlik emas, tushuntirish hamda mehr asosiy o'rin tutishini ta'kidlagan.

Bu davrning yana bir mashhur pedagogi Jan-Jak Russo bo'lib, u tarbiyada tabiiylik g'oyasini ilgari surdi. Russo "Emil yoki tarbiya haqida" asarida bolani erkin tarbiyalash, uni majburlamasdan tabiiy rivojlanishiga sharoit yaratish kerakligini yozgan. Unga ko'ra, tarbiya bolaning yosh xususiyatlariga mos bo'lishi va hayotga tayyorlashga xizmat qilishi lozim.

XVIII asr oxiri va XIX asr boshlarida shveysariyalik pedagog Iogann Genrix Pestalotsiy xalq ta'limi rivojiga katta hissa qo'shdi. U bolani har tomonlama rivojlantirish uchun ta'lim "bosh, yurak va qo'l"ni birgalikda tarbiyalashi kerakligini ta'kidlagan. Pestalotsiy ta'limni amaliy faoliyat bilan bog'lash, bolaga mehr bilan yondashish va boshlang'ich ta'lim metodikasini rivojlantirish tarafdori bo'lgan.

XIX asrning birinchi yarmiga kelib, pedagogika fan sifatida yanada mustahkamlandi. Ta'lim tizimi davlat nazoratiga o'ta boshladi, maktablar soni ko'paydi va savodsizlikni kamaytirish asosiy vazifaga aylandi. Bu davrda nemis pedagogi Iogann Fridrix Gerbart pedagogikani ilmiy asosga qo'ygan olim sifatida tanildi. U ta'lim va tarbiyani bir-biridan ajralmas jarayon deb hisoblab, tarbiyaning asosiy maqsadi axloqli shaxsni shakllantirish ekanini aytgan. Gerbart o'qitish jarayonining bosqichlarini ishlab chiqib, ta'limni tizimli ravishda tashkil etish zarurligini ko'rsatgan.

XVII asrdan XIX asrning yarmigacha bo'lgan davrda maktab tizimi ham rivojlandi. Boshlang'ich maktablar, gimnaziyalar, kasb-hunar muassasalari va universitetlar tashkil etildi. Ta'lim ommalashib, har bir inson bilim olish huquqiga ega ekanligi g'oyasi kuchaydi. Tarbiya masalasi esa axloqiy, aqliy, jismoniy, mehnat va estetik yo'nalishlarda rivojlandi.

JOURNAL OF PEDAGOGICAL AND PHILOLOGICAL RESEARCH VOLUME-1, ISSUE-2, 2026

XVII asrdan XIX asrning yarmigacha bo‘lgan davr pedagogika tarixida katta ahamiyatga ega bo‘lib, bu davrda Komenskiy, Lokk, Russo, Pestalotsiy, Gerbart kabi buyuk pedagoglar ta‘lim-tarbiya rivojiga ulkan hissa qo‘shdilar.

Ularning ilg‘or g‘oyalari bugungi zamonaviy ta‘lim tizimining poydevori bo‘lib xizmat qiladi.

XVII asrdan XIX asrning yarmigacha bo‘lgan davrda dunyo ta‘lim tizimi va pedagogik fikrlar tarixida tub burilishlar yuz berdi. Bu davr jamiyat taraqqiyoti, ilm-fan rivoji, sanoatning shakllanishi va yangi ijtimoiy munosabatlar paydo bo‘lishi bilan xarakterlanadi. Aynan shu jarayonlar maktab va tarbiya tizimiga ham kuchli ta‘sir ko‘rsatdi. Endilikda ta‘lim faqat diniy bilim berish bilan cheklanib qolmay, inson shaxsini har tomonlama rivojlantirishga xizmat qila boshladi.

XVII asrda ta‘lim tizimi ko‘proq cherkov va diniy muassasalar nazoratida bo‘lgan. Maktablarda o‘qitishning asosiy mazmuni diniy ta‘lim, lotin tili va axloqiy tarbiyadan iborat edi. Shunga qaramay, jamiyatda yangi pedagogik qarashlar shakllanib, ta‘limni tartibga solish, o‘qitish metodlarini takomillashtirish zarurati yuzaga keldi. Bu davr pedagogikasining eng buyuk vakili Yan Amos Komenskiy bo‘lib, u ta‘limni ilmiy asosda tashkil etishga harakat qildi.

Komenskiy pedagogikani mustaqil tizimga aylantirib, ta‘lim jarayonining qonuniyatlarini ishlab chiqdi. U sinf-dars tizimini yaratib, bugungi zamonaviy maktablarning asosiy shakliga poydevor qo‘ydi. Komenskiy ta‘lim tabiatga mos bo‘lishi kerakligini ta‘kidlab, bolaga bilim berishda ko‘rgazmalilik va tushunarlilik muhimligini ko‘rsatdi. Uning fikricha, har bir bola bilim olish huquqiga ega va ta‘lim umumiy bo‘lishi lozim.

XVIII asrga kelib, Yevropada ma‘rifatparvarlik g‘oyalari keng tarqaldi. Bu davrda inson aqli va tafakkuriga ishonch kuchaydi. Pedagogik fikrlar rivojlanib, tarbiya masalalari jamiyat hayotida markaziy o‘ringa chiqdi. Ta‘limning asosiy vazifasi shaxsni

**JOURNAL OF
PEDAGOGICAL AND PHILOLOGICAL RESEARCH
VOLUME-1, ISSUE-2, 2026**

erkin fikrlaydigan, mustaqil qaror qabul qila oladigan inson qilib tarbiyalashdan iborat bo‘lib qoldi.

Bu davrda Jon Lokk tarbiya masalasiga alohida e‘tibor qaratdi. U bolaning shaxs sifatida shakllanishi tarbiya va muhitga bog‘liq ekanini ta‘kidlab, “bola tug‘ilganda oq taxta kabi bo‘ladi” degan fikrni ilgari surdi. Lokk tarbiyada jismoniy chiniqtirish, sog‘lom turmush tarzini shakllantirish va bolani erkin ruhda tarbiyalash kerakligini yozgan.

XVIII asr pedagogikasida Jan-Jak Russo alohida o‘rin tutadi. U bolani tabiatga yaqin holda tarbiyalash, uni majburlamasdan erkin rivojlanishiga sharoit yaratish g‘oyasini ilgari surdi. Russo tarbiyani bolaning yosh xususiyatlariga mos olib borish kerakligini ta‘kidlab, tarbiyada tabiiylik va erkinlik muhimligini ko‘rsatdi. Uning “Emil yoki tarbiya haqida” asari pedagogik fikrlar tarixida juda mashhur bo‘lib, zamonaviy pedagogikaga kuchli ta‘sir ko‘rsatgan.

XVIII asr oxiri va XIX asr boshlarida pedagogika amaliy yo‘nalishda ham rivojlandi. Shveysariyalik pedagog Iogann Genrix Pestalotsiy xalq ta‘limini rivojlantirishga katta hissa qo‘shdi. U maktab ta‘limini oddiy xalq bolalari uchun ham ochiq qilish tarafdori bo‘lgan. Pestalotsiy ta‘lim jarayonida bolani faqat bilim bilan emas, balki qalb va mehnat tarbiyasi bilan ham rivojlantirish kerakligini aytgan. U “bosh, yurak va qo‘l” uyg‘unligi asosida tarbiya berish g‘oyasini ilgari surgan.

XIX asrning birinchi yarmiga kelib, pedagogika ilmiy fan sifatida mustahkamlandi. Ta‘lim davlat tomonidan boshqarila boshladi, maktablar tarmog‘i kengaydi. Savodsizlikni kamaytirish va xalq ta‘limini rivojlantirish davlat siyosatining muhim yo‘nalishiga aylandi. Bu davrda nemis pedagogi Iogann Fridrix Gerbart pedagogikani ilmiy asoslashga harakat qildi. U tarbiyaning asosiy maqsadi axloqli va ongli shaxsni shakllantirish ekanini ta‘kidlab, ta‘lim jarayonini bosqichlarga ajratdi.

XVII–XIX asrlarda maktab tizimi ham o‘zgarib bordi. Boshlang‘ich ta‘lim muassasalari, o‘rta maktablar, gimnaziyalar va universitetlar shakllandi. Ta‘lim asta-

sekin ommaviylashib, har bir inson bilim olish huquqiga ega ekanligi g'oyasi keng tarqaldi. Tarbiya masalalari esa axloqiy, aqliy, jismoniy, estetik va mehnat tarbiyasi yo'nalishlarida rivojlandi.

XVII asrdan XIX asrning yarmigacha bo'lgan davr pedagogika tarixida buyuk o'zgarishlar davri bo'lib, Komenskiy, Lokk, Russo, Pestalotsiy, Gerbart kabi pedagoglar ta'lim va tarbiya rivojiga ulkan hissa qo'shdilar. Ularning ilg'or g'oyalari bugungi zamonaviy ta'lim tizimining asosini tashkil qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1.Russo J.J. Emil yoki tarbiya haqida. – Erkin va tabiiy tarbiya g'oyalariga bag'ishlangan asar.

2.Lokk J. Tarbiya haqida fikrlar. – Bola shaxsini shakllantirishda tarbiyaning o'rni haqida.

3.Pestalotsiy I.G. Xalq ta'limi va tarbiya haqida asarlar. – Boshlang'ich ta'lim va mehr asosidagi tarbiya.

4.Gerbert I.F. Pedagogika bo'yicha ma'ruzalar. – Pedagogikani ilmiy fan sifatida asoslagan asar.

5.Xaydarov B., Abdullayeva M. Pedagogika tarixi va nazariyasi. – Tarbiya va maktab rivoji bo'yicha o'quv qo'llanma.

6.Slastenin V.A. Pedagogika. – Pedagogik fikrlar va ta'lim nazariyasi asoslari.

7.Mahkamov U. Jahon pedagogikasi tarixi. – XVII–XIX asr pedagogik oqimlari haqida.

8.Zunnunov A. Ta'lim va tarbiya tarixi. – Maktab tizimining shakllanish bosqichlari.

9.Pedagogika tarixi. (Darslik) Toshkent: O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim nashriyoti, 2020.

